

НЕУГЛЕДНИ ЈУНАЦИ ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ ЕПСКИХ ПЕСАМА И РУСКИХ БИЉИНА

На грађи коју чине класичне збирке српских, бугарских, македонских епских песама и руских биљина, у раду се истражују различите категорије нетипичних епских јунака, који одступају од високих епских „стандарда” и идеалних модела кад је реч о изгледу, пореклу, или понашању. Кроз компаративно сагледавање начина карактеризације одрпаних, лоше опремљених и обучених јунака (гоља, голотрба), ситних, неугледних јунака, затим пијанаца, јунака нехеројског или ниског порекла (свештеника, поповских синова, слугу, сељака, копиљана), итд. проучавају се паралеле у јужнословенској и руској епици, тј. формулативни обрасци изградње ових ликова.

Кључне речи: неугледан јунак, слуга, сељак, поп, копиљан, гоља, пијанац, јужнословенске епске песме, биљине.

Идеалтипски модел епског подвижника у индоевропској традицији подразумева изузетног појединца, најбољег представника свог колектива, којег красе високовредноване особине херојског света – храброст, лидерство, предузимљивост, борба за етичке и националне циљеве (в. о томе у: Wowra 1952: 91; West 2007: 411). Јунак се може подичити чувеном генеалогijом, он ужива репутацију и у својој и у непријатељској средини, а на физичком плану краси га огромна снага, вештина, скуповена, ретка опрема, најбоље оружје, посебан коњ. Ипак, чак и најпознатији, највећи национални јунаци, широм индоевропског ареала, нису толико идеални и неретко у много чему одступају од оваквог епског прототипа. Штавише, ситне несавршености и удаљавање од стандарда дају протагонистима посебне индивидуалне црте, живост, колоризију њихов карактер, а некад су почетни импулс заплета или замајач обрта, којим се донекле проблематизује и разбија шематизована епска сижетика. Тако нпр. социјално позиционирање јунака може бити нарушено када се деградира његово порекло, изглед или понашање.

Иако епски јунак славу стиче подвижништвом, углед му умногоме зависи и од порекла. Ако нема племићке, јуначке или пак наднаравне претке, суочава се с прекорима, ругањем, потцењивањем, па мора да се доказује више него други и да подвизима враћа пољуљани статус. Највећи руски

* petkovic.danijela@yahoo.com

јунак Иља Муромец је стари козак и у бројним сижеима у којима долази у сукоб са кнезом Владимиром, кнез не пропушта прилику да га увреди и подсети на геачко порекло. Нпр. када Иља раскрчи путеве и савлада страшног Славуја разбојника, Владимир испрва не верује и говори му да је сељак који га у очи гледа, лаже и подсмева му се (Гильфердинг, 74; Астахова II, 131). Слично, литвански краљ омаловажава Дунава Ивановича, угледног јунака и Владимировог посланика, називајући га слугом племића:

Говориль король таковы слова:

«Глупый князь Владымиръ стольнѣ-кѣвскоі?:

Енѣ не зналъ кого послать ко мнѣ посвататься,

Изъ бояръ мнѣ-ка боярина богатаго,

Пзъ богытьрей богатыря могучаго,

Изъ крестьянъ мнѣ-ка крестьянина хорошаго,—

Онѣ послалъ мнѣ-ка холопину дворянскую!...»

(Гильфердинг, 81)

Дјуку Степановича, јунака који долази из богате Индије, кијевски бољари и дворани сматрају робом, простаком, сељаком иако их све надмашује раскошним изгледом и двором (Гильфердинг 9; Астахова II, 149). Спуштање јунака на ниво слуге или сељака показује антагонизам и хијерархију ратничке и сељачке функције (из аспекта Димезилове трипартитне идеологије, в. Лома 1997: 163). Некомпатибилност ових сфера још директније је испољена у сижеу о Вољги Свјатославовичу и Микули Сељаниновичу, с тим што је смер кретања овде обрнут, уздизање од сељачке ка ратничкој и управљачкој функцији. Микула, ратар хиперболисане снаге, бисерне косе, оре златно-сребрним плугом, вишеструко надмашује кнеза и његову дружину, који заједно не могу ни да подигну његов плут, његова кобила бржа је од Вољгиног коња, а успева и да укроти побуњене сељаке (Астахова II, 130). Зато га кнез награђује најпре позивом у дружину, а потом и намесништвом у три града, прелазећи преко његовог простог порекла и дивећи се његовој снази (Гильфердинг, 156).

У јужнословенским епским песмама познате су слуге властелина и јунака који добровољно, заједно с њима војују у Косовском боју, те се и сами уздижу на ранг јунака (Б, 1; СНП II, 45; СНП II, 47; СНП Пр, 31; МХ I, 59; БНТ III, 23; БНТ III, 24). Епску славу ужива и Милован, слуга и заточник много познатијег јунака – Стојана Јанковића или Вука Мандушића (ПЦХ, 67; СНП Пр, 64). Он је страх и трепет Турака, заштитник дома и сестре, односно љубе свог господара. У једној Вуковој варијанти, на његовој позицији нашао се Раде Облачић, слуга и заточник Ивана Ришњанина, хтонски јунак, страшне појаве:

Оде Раде низ танану кулу,
за њим палош басамаке броји
од мушкијех пуно девет педи;
кад он сиђе низ танану кулу,
да отвори на авлији врата,

проговори громовитим гласом:
„Тко то куца халком на вратима?
Тражи ноћас врага око врата.”
(СНП III, 34)

Поменуте слуге јунаци засењују своје господаре, али их господари веома поштују, те се само делокругом или атрибуцијом сврставају међу подвижнике мањег угледа.

Сталешка хијерархизација се осим кроз антагонизам јунака и сељака одражава и у супротстављености ратничке и свештеничке функције, којој је ова друга, попут сељачке, такође подређена. Један од највећих јунака руских биљина – Аљоша Попович, син ростовског попа, врло често поступа нејуначки, приближавајући се типу антијунака, јер је превртљив, лукав и посеже за побратимовом женом (Петковић 2016: 156–157). Извесно је да у оваквој његовој карактеризацији има удела и порекло. Пошто је „поповског рода”, певач му приписује формулативне негативне особине свештеника: завидљиве очи, грабежљиве руке, похлепу на злато (Гиљфердинг, 85; Киреевский I, стр. 46–52 – в. Смирнов, Смолицкий 1974: 350). У јужнословенској епизи позиција јунака из свештеничке породице или самог попа јунака није проблематизована. Млађи слој певања о црногорским јунацима и српским устаницима равноправно третира свештенике под оружјем, а јунаштвом се нпр. истичу попов син – Милутин (СНП IV, 6; ПЦХ, 85) или један од устаничких вођа – поп Лука Лазаревић (СНП IV, 34). Песме су пренеле верне историјске прилике у којима су се преклопиле улоге свештеника и хероја и блокирале потенцијал архаичног антагонистичког сталешког обрасца.

Један од најгрубљих исказа непоштовања јунака алудира на његово непознато порекло или грешно зачеће: „Копилане, Марко Краљевићу!” (ПЦХ, 79); „Стан’, Максиме, од курве копиле!” (СНП VII, 3). Млади Алија Герзелез хвата у гори хајдуке Радивоја и Грујицу, оца и брата, и спроводи их у Сарајево да свима покаже јуначку породицу и докаже да није „курвин копиљан” (ПЦХ, 149). Афективне формуле заклетве „а тако ме не родила курва”, „но ако ти мајка није курва” или семантички еквивалент „а да би ме не родила мајка, / но кобила што мога дорина”, затим покуде и инверзне похвале кроз покуду – „родила те курва”, такође указују на исту проблематику јуначког статуса. Наш најпознатији јунак ниског порекла Милош Обилић/Кобилић/Кобиловић/Копилић такође се суочава с увредама и клеветама. Такође је копиљан или јунак ког је родила и задојила кобила или Влахиња. Истовремено, он је најзаслужнији косовски херој, частан, уман, одважан, и уз све – потцењен. Иако је морално и физички супериоран, трпи увреде љубоморне свастике и њеног мужа Вука Бранковића, а ореол јунака враћа херојским жртвовањем на Косову (Гиљфердинг 1972: 182–190; МХ I, 59). По принципу епске инерције, спрега типских црта увређеног јунака с Милошевим именом пренела се и у друге сижее. Горда Роса, сестра Леке капетана, руга се својим просцима – Милошевом и Рељином пореклу и Марковој потчињености турском цару:

„Вољела бих с'једу косу плести
у Призрену, нашој царевини,
но ја поћи у Прилипа града,
Маркова се називати љуба;
јел је Марко Турска придворица,
са Турцима бије и сијече,
ни ће имат' гроба ни упоа,
ни ће с' Марку гроба опојати...
...Јеси л' чуо, ће причају људи,
ће ј' Милоша кобила родила,
а некака сура бедовија,
бедовија, што ждријеби ждрале,
нашли су га јутру у ерђели,
кобила га сисом одојила,
с тога снажан, с тога висок јесте?...
...Ја сам чула, ће причају људи,
да је Реља Пазарско копице,
нашли су га јутру на сокаку,
Јеђупкиња њега одојила,
с тога има крила и окриље.”

(СНП II, 40)

Овакво понижавање, много више него одбијање, изазива Марков бес и освету. Слично, Секула сурово кажњава Драгоман девојку јер је погазила заруке и одабрала богатог пашу (СНП Пр, 72; СНП Пр, 73). Сижејне паралеле у којима је централни мотив освете увређеног просца постоје и међу руским биљинама. Иван Годинович је сиромашан јунак у чије име кнез Владимир испроси ћерку богатог трговца, али кад се она полакоми на богатство другог просца, цара Афромидија, Иван је, попут српских јунака, кажњава одсецањем ногу, руку, усана, вађењем очију (Кирша Данилов, стр. 57–61). Хотјена Блудовича, просца сестричине кнеза Владимира, жестоко увреде и девојка и њена мајка називајући га ругобом која нема ни хлеб, ни со, ни гаће, ни кошуљу, али је планирана освета избегнута помирењем и посредовањем самог кнеза (Гилффердинг, 308; Марков, 20).

Кроз ругање Хотјену Блудовичу открива се још један елемент статуса јунака, а то је епски хабитус. Кад је реч о спољашњем појавном облику јунака, снага и стаситост очекиване су црте идеалног херојског портрета. У том смислу, слаб, ситан јунак требало би да повлачи и мање угледну статусну позицију. Међутим, у епском свету није увек тако, а сижеи у којима слабији јунак побеђује јачег нису нимало ретки.¹ „Жура” Вукашин/Костадин/Петрушин уз добар план, с противниковом неверном љубом, издајницом, и с војском савлађује горостасног Момчила војводу, под чијом опремом и оружјем једва стоји (СНП II, 25; Миладиновци, 105; БНТ I, 1; БНТ I, 2; БНТ I, 3). Марко Краљевић уз помоћ виле и/или ножем из потаје убија бољег од себе, Мусу са три срца (СНП II, 67; МХ II, 42; МХ II, 43; БНТ I, 20; БНТ I, 21; БНТ I, 22), а Иља, који стаје у Свјатогоров цеп и за чије

¹ Говорећи о архитектоници биљина, Скафтимов истиче да фабула врло често почива на ефекту изненађења, при чему се развија од почетног, прелиминарног неповерења и потцењивања јунака до општег признања његове херојске славе (Скафтимов 1924: 50, 95).

ударце Свајтогор мисли да су уједи комарца, преживљава и добија снагу од умирућег циновског јунака (Гилџердинг, 265; Марков, 61, Ончуков, 61). У овим и у бројним другим примерима, слабији јунак није јунак мањег угледа, он је само јунак нове генерације која смењује старије дивовске јунаке (Делић 2006: 287–293; Лома 2008: 74).

За разлику од снаге, одсуство неког од атрибута, невешто баратање оружјем или лоша опрема поузданији су знак ниске херојске позиције. Њу хотимично симулира Милош Војиновић, кријући се испод просте бугар-кабанице и пастирске шубаре и носећи копље наопако (СНП II, 29). Преоблачење јунака у пастирске, трговачке, калуђерске хаљине, прикривање праве природе, снижавање на вредносној лествици, уједно још једном потврђује хијерархијску субординацију „нејунака” у херојском схватању света. Изгледом, лепотом и раскошном појавом не може се похвалити ни сам Марко Краљевић. Љуба Филипа Маџарина Марка зове „голом дервишином” (СНП II, 59; ПЦХ, 94)², а у његовом портрету доминирају гротескне нијансе: бркови као јагње од пола године, ћурак окренут наопако, тешка топузина, мешина с вином. Његов коњ, шарен као говече, некада неугледно, шугаво, слабо ждребе, попут чудесних коња из бајки, има необичне вештине. Као што телесна мана, белег или просјачке хаљине указују на биће из божанске сфере³, тако се и у наоко униженим јунацима називу сакривене црте богова и културних јунака. Иво Голотрба је необичан јунак – без кошуље (СНП III, 34), с рупама на лактовима, коленима и капи, али за појасом носи златне даницкиње и палашину од девет пуди (СНП III, 18). „Колико је силан и бијесан”, попут хтонских божанстава, испија тридесет чаша вина од по три оке, а да ни брка не скваси. Сиромашан, поцепан, неодевен јунак у херојском свету не изазива сажаљење него подсмех, па му и капетани испрва у шали нуде девојке за женидбу и с неверицом се гледају кад се зарекне да ће уграбити чувену турску лепотицу. Преоблачењем у скупоцено, сјајно, златно, свилено одело, а још више јуначким подвигом, бива прихваћен и срдечно дочекан од јаночког краља.

Неугледни, голи јунаци, голотрбе, гоље пренели су своју атрибуцију на позније јунаке, али она губи почетни буквални смисао. Историја, усмено предање и епска песма памте Зекине голаће, „голе синове”, чету коју је Зека буљубаша саставио од младића без породице и иметка, и која се у Првом српском устанку прославила победама. У устанничкој поезији није наглашено сиромаштво и ниско порекло Зекиних голаћа, представљени су као колективни лик, наступају сложено и делују као незадржива, непобедива стихија када је њихов вођа покрене:

Уста Зеко и голаће крену...
Да какви су голаћи јунаци!

² Аугментативне именице са суфиксом -ина имају позитивно или негативно значење у зависности од контекста (Јовановић 2010: 93–94). Пејоративно значење видљиво је „у спојевима са другим речима високе негативне експресивне тоналности (Јовановић 2010: 91).

³ Примери теоксеније и теофаније у народним религијама широм индоевропског ареала су веома бројни. Опште место је веровање да богови или божански преци прерушени путују по земљи, инкарнирају се у просјаче, убоге људе, слепе, хроме, јављају се људима и искушавају их кроз дарезљивост и гостопримство (Чајкановић 1994: 272–285).

Убили би под облаком ждрала,
а камоли на земљи јунака!
(СНП IV, 34)

Осим номенклатуре, поменута хтонска симболика (чета као елементарна сила која до неба досеже) додир је са старијим обрасцем.

Далека аналогија Зекиној дружини у руским биљинама је Иљина дружина кафанских голаћа („голи кабацкије”). Бедни, потпуно осиромашени, они су подршка Иљи у супротстављању кнезу Владимиру, заједно с њим испијају много пића на кнежев рачун и живот проводе у крчми. У науци је примећено да је Иљино опијање с њима деградација кнежевског пира, а кафанске пијанице пандан Владимировим бољарима.⁴ Поље акције и подвига замењено је пасивном атмосфером кафане. Она и даље носи обележја доњег света, тачније ждрела, пролаза, улаза у подземље (Вошков 2012: 118; Детелић, Делић 2014: 259), али се у њој сада, у светлу хришћанског тумачења, губи душа. Архаична „пјана механа”, „ладна меана” јужнословенских епских песама кобно је место где се губи глава, међу пијаним Турцима или хајдуцима, предвођеним крчмарицом, медијатором између два света (нпр. варијанте о погибији Андрије, брата Марка Краљевића – Б, 89; СНП VI, 17; ПЦХ, 6; МХ II, 33; БНТ I, 56):

Андрејаш си у мейна влезе,
дор си земе стола да си седне –
глава му е на земня паднала.
Марко чека Андрејаш да дойде...
... Па улезна у ладни меани,
тамо седи Ружа със хайдуци,
на Андрејаш с глава си играе!
(БНТ I, 56)

Из колективног лика руских кафанских голаћа издваја се и индивидуализује Василије Игњатович/Игњатев/Казимирски/Казијерович / Васка Пијаница. Некада славан богатир, пропио је све и тавори у крчми, без пара да плати пиће. Када Кијев нападне страни завојевач са сиљном војском, а остали добри јунаци нису у близини, Василије остаје једина узданица. Попут Марка Краљевића, који се од дугог лежања у тамници крепи и лечи вином (СНП II, 67; МХ II, 43), и Василије се из сличног доњег света, у неким варијантама нпр. након лежања на кафанској пећи, у живот враћа испијањем великих количина вина, пива и медовине, једном руком, надушак:

И Владимірь князь столѣнь-Кіевскій
наливаєть ему чару зелена вина,

⁴ А. Власов сматра да је епска гозба на Владимировом двору имала сакрални карактер, а да је Иљин пир у кафани гротескна травестија тог часног, кнежевског пира (Власов 2001: 155, 158). Премештање пира из двора у кабак, крчму, и замена славних јунака кафанским голама знак је рушења старог света (Новичкова 2001: 122). У архаичном свету сав кнежев иметак, па и вино, били су заједничко, опште добро, а Иља овде исказује социјални бунт богатира, који не желе да прихвате ново доба у ком кнежево, тј. свима припадајуће, пиће продају крчмари (Фроянов, Юдин 1997: 113).

зеленаго вина полтора ведра,
другую наливаетъ пива пьянаго,
третю рюму меду слаткаго,
и составили питье въ одно мѣсто,
становилося питья полпята ведра.
И принимаетъ Василій единой рукой,
И выпиваетъ Василій на единый здохъ.

(Рыбников II, 194)

Пиће смирује дрхтање његовог тела, тера главобољу, враћа му снагу као Баш-Челику и он спасава Кијев убијајући сам више хиљада непријатељских војника и успевајући да, као типични трикстери, још једном добије пиће као награду, или чак и од непријатељског војсковође (Киреевский II, 93–96; Рыбников II, 194; Ончуков, 17; Астахова I, 81). Печорске биљине Василију придружују још једног јунака из реда пијанаца – Бутмана Колибановича, који такође борави у крчми и испија енормне количине зеленог вина, што је првобитни руски назив за вотку (Даль 1880: 208; Липец 1969: 219, види и Петковић 2022: 189–198). У пићу се похвали да је силнији и паметнији од самог цара, а када буде позван на рапорт, главу сачува јер подсети цара да му је у прошлости спасао живот. Понуђену награду, коње, злато, села и градове, одмах мења за повластицу да до краја живота ужива у бесплатном пићу (Ончуков, 14; Астахова I, 54). Овим поступком Бутман се удаљава од класичних епских јунака и отвара поглавље новом, пасивнијем типу јунака боема, који другачије поставља животне вредности.⁵ Сличан избор награде у јужнословенским епским песмама везује се за Марка Краљевића, он добијено благо троши на вино, а најближе сижејне паралеле тематизују правдање Марка или бећара цару на дивану (Б, 90; Б, 92; СНП II, 71; СНП Пр, 44; СНП Пр, 45; МХ II, 10).

Иако највећи јужнословенски и највећи руски јунак – Марко Краљевић и Иља Муромец редовно и обилато пију, не могу се уврстити у тип јунака пијанице јер нису сведени само на ту једну особину, нити им је она доминантна. Пандан Васки Пијаници и Бутману у јужнословенској епици је Ђуро Пијавица/Пијаница, чија се епска биографија свела на делокруг заточника и чврсто кристализовала, срасла за мотив решавања тешког задатка – такмичење у испијању велике количине пића (СНП II, 75; СНП VII, 20; ПЦХ, 39; Миладиновци 181). Он уместо свог владара натпија такмаце супарничког краља, остајући увек трезан.

Осим пијанства, и многи други облици неадекватног понашања, нпр. морална слабост, кукавичлук, издајништво, итд., могли би се узети у обзир као мерило кварења јунаковог угледа. Међутим, треба имати у виду да су традиционалне норме за признавање статуса јунака веома строге, па се нечасни и слаби протагнисти врло лако премештају у делокруг противника. У правом смислу речи синтагма „неугледан јунак” звучи као оксиморон,

⁵ Полазећи од етимолошког тумачења имена и презимена овог јунака (корен „бут” означава пиће, бутелку, пећ, глупог, главог човека, гурање, а „колыб” – слаб, неодлучан, љуљати се, копати, брбљати), А. Власов открива барокну, бурлескну игру речи и Бутмана Колибановича посматра као представника новог типа јунака – пасивног пијанца, препуштеног судбини, у чијем се лику открива народна варијанта фатализма и средњовековне идеје о крају света (Власов 2001: 161–162).

јер прави јунак заправо и не може бити неугледан, иначе и није јунак; он може имати само ситне слабости које нарушавају његов углед, али их он јунаштвом надомешћује. Управо зато неугледан јунак није тип него само једна манифестација или фаза у епској биографији појединих јунака, иако постоји тенденција уланчавања типичних особина које би заједно могле да конструишу посебну категорију јунака. Наиме, епски принцип изградње ликова подразумева ређање бинарних опозита свој – туђ, јак – слаб, добар – лош, итд., при чему се на истој страни гомилају аналагони и повезују у ланац, па је тако национални јунак јак, добар, храбар, а туђин – слаб, лош и кукавица. Показало се на примерима који приказују неугледне јунаке, да се често преклапају ниско порекло, сиромаштво, лош изглед, пијанство. Ове слабости јунака, особине обичних људи, могу се тумачити као опадање епских идеала, деградација херојског света, продор реалија, пародијски потенцијал који сведочи о жанровским променама, али ако се пажљивије погледа, уочава се да и старији и млађи јунаци, и најчувенији и епизодни, имају сличне мане, које усталом носе и божанства, и културни јунаци, и силни хероји, и трикстери. Јуначки свет је врло демократичан, подвигом се скида свакаљага, јунацима се опраштају несавршености, а негативно се сенче сви они који јунака куде. Многи епски сижеи се развијају као оповргавање стереотипа и рехабилитација јунака, чиме се учвршћује хијерархија у којој јунаштво наткриљује све остало и доказује она Његошева – „јунаштво је цар зла свакојега”.

Цитирана литература

- Власов, Андрей Николаевич. „Образ «пьяницы» в народной литературе Севера (К истории одного эпического сюжета в свете теории игры)“. В: Игорь Алексеевич Морозов (сост.). *Мужской сборник, выпуск 1. Мужчина в традиционной культуре: Социальные и профессиональные статусы и роли. Сила и власть. Мужская атрибутика и формы поведения. Мужской фольклор*. Москва: Лабиринт, 2001: 152–162.
- Даль, Владимир Иванович. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Т. 1. Санкт-Петербург – Москва: Издание книгопродавца – типографа М. О. Вольфа, 1880.
- Делић, Лидија. *Живот епске песме: „Женидба краља Вукашина” у кругу варијаната*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
- Детелић, Мирјана и Лидија Делић. „Крчма у планини. Крчма/механа као део епског простора”. *Филолошке студије* XII/2 (2014): 250–266.
- Јовановић, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Липец, Рахиль Соломоновна. *Эпос и древняя Русь*. Москва: Издательство „Наука”, 1969.
- Лома, Александар. „Епски лик Краљевића Марка у светлу нове компаративне митологије (Песма ’Сестра Леке капетана’ и трагови ’трофункционалне идеологије’ у српској епици)”. *Марко Краљевић – историја, мит и легенда*. Расковник, XXIII, бр. 87–90 (1997): 163–204.
- Лома, Александар. „Свјатогор и Марко светогорац”. У: Љубинковић, Ненад и Снежана Самарџија (ур.). *Српско усмено стваралаштво*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008: 69–95.
- Новичкова, Татьяна Александровна. *Эпос и миф*. Санкт-Петербург: Институт русской литературы Российской академии наук, 2001.
- Петковић, Данијела. „Епски антијунак”. У: Сувајџић, Бошко, Данијела Поповић Николић, Данијела Петковић, Мирјана Бојанић Ђирковић (ур.). *Савремена српска фолклористика III*. Београд: Удружење фолклориста Србије – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2016: 153–166.

- Петковић, Данијела. „Пиће јужнословенских епских јунака и руских богатира”. У: Јовановић, Јелена и Бранко Златковић (ур.). *Савремена српска фолклористика Х*. Београд – Топола: Удружење фолклориста Србије – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” – Културни центар Топола, 2022: 189–198.
- Скафтымов, Александр Павлович. *Поэтика и генезис былин*. Москва – Саратов: Книгоиздательство В. З. Яконова, 1924.
- Смирнов, Юрий Иванович и Виктор Григорьевич Смолицкий. „Былины о Добрыне Никитиче и Алеше Поповиче”. *Добрыня Никитич и Алеша Попович*. Москва: Наука, 1974, 343–360.
- Фроянов, Игорь Яковлевич и Юрий Иванович Юдин. *Былинная история*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский Университет, 1997.
- Чајкановић, Веселин. *Студије из српске религије и фолклора 1910–1924*. Београд: Српска књижевна задруга – Београдски издвачко-графички завод – Просвета – Партенон М. А. М., 1994.
- Bowra, Cecil Maurice. *Heroic Poetry*. London: Macmullan & CO, LTD, 1952.
- Bočkov, Plamen. „Mehana u epici – muško i žensko prisustvo”. *Sociološka luča* VI/2 (2012): 113–119.
- West, Martin L. *Indo-European Poetry and Mith*. New York: Oxford, University Press, 2007.

Извори

- Астахова I – Астахова, Анна Михайловна. *Былины Севера. Т. I: Мезень и Печора*. Москва – Ленинград: АН СССР, 1938.
- Астахова II – Астахова, Анна Михайловна. *Былины Севера. Т. II: Прионежье, Пинега и Поморье*. Москва – Ленинград: АН СССР, 1951.
- Б – Богишић, Валтазар. *Народне пјесме из старијих највише приморских записа*. Београд: Гласник Српског ученог друштва, 1878.
- БНТ I – Бурин, Иван (съст.). *Българско народно творчество в дванадесет тома. Т. I. Юнашки песни*. Варна: LiterNet, 2005.
- БНТ III – Вакарелски, Христо (съст.). *Българско народно творчество в дванадесет тома. Т. III. Исторически песни*. Варна: LiterNet, 2006.
- Гильфердинг – Анна Михайловна Астахова (ред.). *Онежские былины, записанные А. Ф. Гильфердингом летом 1871 года. Т. I–III*. Москва – Ленинград: АН СССР, 1949–1951.
- Гильфердинг, Александар. *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*. Сарајево: Издавачко предузеће „Веселин Маслеша”, 1972.
- Киреевский I – Безсонов, Пётр Алексеевич (ред.). *Песни собранные П. В. Киреевским*. Выпуск 1. – 2. изд. Москва: Общество любителей российской словесности, 1860.
- Киреевский II – Безсонов, Пётр Алексеевич (ред.). *Песни собранные П. В. Киреевским*. Выпуск 2. – 2. изд. Москва: Общество любителей российской словесности, 1861.
- Марков – *Беломорские былины записанные А. Марковым*. Москва: А. А. Левенсон, 1901.
- Миладиновци – *Български народни песни*. Собрани от Братя Миладиновци Димитрия и Константина и издани от Константина. Загребъ: книгопечатница-та на А. Якича, 1861.
- MX I – Božić, Ivan i Stjepan Bosanac (ured.). *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme. I/1. Knjiga prva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1890.
- MX II – Bosanac, Stjepan (ured.). *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme. I/2. Knjiga druga*. Zagreb: Matica hrvatska, 1897.
- Ончуков – Ончуков, Николай Евгеньевич. *Печорские былины*. Санкт-Петербург: Императорское русское географическое общество, 1904.
- Рыбников II – Грузинский, Алексей Евгеньевич (ред.). *Песни собранные П. Н. Рыбниковым*. Т. 2. – 2. изд. Москва: Сотрудник школ, 1910.
- ПЦХ – Милутиновић, Сима Сарајлија. *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. Добрило Аранитовић (прир.). Никшић: НИП „Универзитетска ријеч”, 1990.
- СНП II – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. II. Сабрана дела*. Књ. 5. Радмила Пешић (прир.). Београд: Просвета, 1988.
- СНП III – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. III. Сабрана дела*. Књ. 6. Радован Самарџић (прир.). Београд: Просвета, 1988.

- СНП IV – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. IV. Сабрана дела*. Књ. 7. Љ. Зуковић (прир.). Београд: Просвета, 1986.
- СНП VI – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. VI. 2. државно изд.* Љубомир Стојановић (прир.). Београд: Државна штампарија, 1935.
- СНП VII – Караџић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. VII. 2. државно изд.* Љубомир Стојановић (прир.). Београд: Државна штампарија, 1935.
- СНП IIp – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. II. Живомир Младеновић и Владан Недић (прир.). Београд: САНУ, 1974.
- СНП IIIp – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. III. Живомир Младеновић и Владан Недић (прир.). Београд: САНУ, 1974.

Danijela Petković

THE UNSIGHTLY HEROES OF THE SOUTH SLAVIC EPIC SONGS AND RUSSIAN BYLINAS

Summary

The paper explores different categories of untypical epic heroes, who do not live up to the high epic “standards” and ideal models, on the material consisting of the classic epic-song collections of Serbian, Bulgarian, and Macedonian epic songs and Russian bylinas. The social positioning of a hero can be disrupted when his origin, appearance, or behavior are degraded. The social class hierarchism is reflected through the antagonism of the hero and a peasant, servant, priest. If he has no royal, heroic, or supernatural ancestors, the hero is faced with mockery, underestimation, and he has to prove his value more than others; he has to regain his shaken status through heroic deeds. One of the crudest signs of the disrespect of the hero is to allude to his unknown origin, origin from a Gypsy woman, a mare, or sinful inception (bastard). A lowered epic habitus, i.e., weaker appearance, does not necessarily have to imply a lesser reputation. For example, a weaker and less strong hero defeats a stronger hero in a number of plots, but a lack of an attribute, inapt weapon handling or bad war gear are much stronger signs of a lowly heroic position. Unsightly, underdressed, naked heroes or heroes in shabby clothes have transferred their attribution to the later heroes, “a barroom dispossessed man”, where the archaic chthonic symbolism is less evident. Drunkard heroes can be singled out and individualized from this collective character, whose scope of action has been shrunk only to offering help to a lord in need in the absence of other heroes. Transformation is typical for all of them, elevation to the hero rank. Just as a physical disability, birthmark, or pauper clothes indicate the being from a heavenly sphere, so the hidden traits of gods and culture heroes loom in the seemingly lowly heroes. An unsightly hero is not a type, model of an epic hero, it is just one of the possible manifestations or phases in the epic biography of some heroes. The real hero can actually never be unsightly, otherwise he is not a hero at all. He can only have some minor weaknesses which tarnish his reputation, but he overcomes them by his heroism.

Keywords: unsightly hero, servant, peasant, priest, bastard, dispossessed man, drunkard, South Slavic epic songs, bylinas.